

Az erkölcsi nevelés módszertana

A személyiség értékproblémáit – Raths és társai kutatásai szerint (1) – visszatükrözi az ember viselkedése, magatartása. Kóros erkölcsi hiányosságra utal az apatikus, az érdektelen, az állhatatlan, a teljesen bizonytalan, a szélsőséges, az erőtlen (úszik az árral), a szenvedélyes, a komformista, a zavartkeltő (kritizáló, lázadozó, értelmetlenkedő) és szereplő magaviselet. Magyar népünkönél különösen mérlegre kerül a deviáns viselkedés. Az öngyilkosság nálunk kétszerese annak, mint pl. Ausztriában, Csehországban és Szlovákiában, sőt állandóan emelkedő: 1945-ben 14,2, 1980-ban viszont már 33 ezrelék. Az alkoholizmus is fenyegető méreteket ölt. 1970-ben pl. 2,7 l volt az átlag töményital-fogyasztás, 1980-ban már 4.64 l. Vésztjóslóan növekszik a veszélyeztetett fiatalok száma. 1980-ban 132 515, 1982-ben már 165 436 esetről számol be a fölmérés.

Bizonyos, hogy a felsorolt jelenségek és viselkedésformák nem értelmezhetők egyedül az erkölcsi nevelés hiányosságával, de erre a tényre mindenképpen figyelmeztetnek. A magyar nevelésügy egyik elsőrangú feladata tehát az erkölcsi értékek továbbadásának biztosítása. Ebben szeretnék segíteni.

1. Az erkölcsi nevelés általános módszerei

Első helyen említem *mások viselkedésének megfigyelését* mint az erkölcsi nevelés lényeges alapvetését. Nézetemet tudományos felmérések is alátámasztják (3). A szülők, a nevelők, a „jelentős másik” magatartását vizsgálja és utánozza a gyermek, de a serdülő, sőt még a felnőtt is.

Az emberi psziché keresi a *példaképeket*: még a gesztusaikat vagy arcándulásaikat is követi a gyermek. Az első példaképek a szülők. Kisgyermekük fölnéznek rájuk. A serdülők példaképei „a nagy sikeresek”, főképp sportolók, filmsztárok stb. Nem mind-egyikük élete feddhetetlen. A nevelők keressenek és mutassanak fiataljainknak megfelelő és az erkölcsi fejlődésüket is segítő példaképeket.

A *jutalmazás* sem a behavioristák találmánya. Ősi módszere az erkölcsi nevelésnek. Népi bölcsességünk is erre utal: Többet ér egy csepp méz, mint egy hordó ecet! Elő- térbe helyezem az elismerést, dicséretet, az anyagi jutalmazást azonban kevésbé értékelem.

Nem mellőzhetjük a *sugalmazást és serkentést* sem. Sokkal előnyösebb, mint a tiltó nevelésmód. Elsősorban arra irányítsuk a gyermekeket, mit tegyenek helyesen.

Az erkölcsi nevelés további módszere a *szabályok és törvények megismertetése, elfogadtatása*. Természetesen nem rideg, fagyos parancsolgatással, hanem játsszi melegséggel.

A *lehetőségek megszürése*, korlátozása is hatásos az erkölcsi nevelésben. Persze csak akkor, ha ezzel nem kötjük gúzsba fiataljaink képességeit, hanem pozitív irányt adunk ezek fejlődésének.

Kultúránk követelményeinek és a vallási dogmák határozott bemutatása is hatásos az erkölcsi nevelésben. A fiatalok fogékonyak minden szépre és jóra, ezekért még áldozatot is szívesen hoznak. A művészi alkotások, az irodalom stb. segítségünkre siet eközben.

Az okok és érvek felsorakoztatásával történő *meggyőzés* is segíti az ember erkölcsi fejlődését. Ajánlom, hogy már kisgyermekünk nevelésénél alkalmazzuk ezt a módszert, serdülőinkkel szemben pedig alapvető kötelességünk az indokolás.

2. Az erkölcsi nevelés műveletei

Már Szókratész (Kr. e. 399) érzékelteti, hogy az erkölcsös viselkedés alapja a jóra hajló természet, a tanulás és a helyes magatartás gyakorlása. John Dewey (4) óta általánosan elfogadott a szakirodalomban, hogy az erkölcsi nevelés oszlopai a morális elvek, az erények, a motívumok, s nemkevésbé az egyén szociális tere és a társadalmi helyzete. Mindezeket a nevelés műveletei építik össze magatartássá.

Az erkölcsi nevelés műveletei: a *megfigyelés, összehasonlítás, beszámolás, összegezés, értelmezés, elemzés, osztályozás, értékelés*, a problémák *megoldása*, a döntések *megfogalmazása* a *megvalósítás* útjának kirajzolása stb.

A nevelő segíti pl. önmegfigyelésében a gyermeket: mire képes, adottságait hogyan tudja legjobban megvalósítani. Máskor összehasonlítjuk két személy viselkedését, és az erkölcsi elvek fényében elbíráljuk azokat úgy, hogy a gyermek is közreműködjék. Ismét máskor elemezzük, osztályozzuk egyesek kijelentéseit, és megállapítjuk azok erkölcsi értékét. Majd segítjük az ifjakat saját döntéseik meghozatalában azzal, hogy felvázoljuk a lehetőségeket az erkölcsi elvek reflektorfényébe állítva azokat.

3. Munkamódszerek az iskolában

Írásom címének formáját az indokolja, hogy pedagógusokhoz szólok. Semmiképpen sem szándékozom azt állítani, hogy pl. a dialógus, a tesztlap, a vita vagy egyéb munkamódszerek nem hasznosíthatók a családban és más nevelési helyzetben.

A *dialógus* jeles munkamódszere az erkölcsi nevelésnek, amit Piaget és Kohlberg kutatásai (5) igazolnak.

Gyermekeinkkel megbeszélhetjük saját kijelentéseinket, mint pl.: „Minden ember egyenlő!” – „Mit értesz ezen?” – kezddhetjük. Máskor közösen kielemezhetjük a gyermek értékrendjét vagy életvitelét. Dialogizálhatunk viszont úgy is, hogy izgató kérdéseket és élethelyzeteket tárgyalunk meg.

Dialógusunkat elősegíthetik a következő kérdések: Értékeled? Örülsz neki? Milyen megoldást látsz? Mit tehetsz ennek érdekében? Hogyan értelmezed? Milyen lehetőséget látsz még? Honnan tudod, hogy ez jó?

A *tesztlap* is segítő munkamódszerünk az erkölcsi nevelésben, de önmagában alig ér valamit, ha nem értékeljük ki, nem beszéljük meg diákjainkkal.

Különböző tesztlapokat készíthetünk. Közlünk egyényt, pl. az ENSZ palotájában áll egy kápolna, amely nyitva van minden ember előtt. Ezután felsorakoztatjuk azon kérdéseinket, melyekre választ várunk diákjainktól: – Írd le ezzel kapcsolatos véleményedet! – Milyen érzelmeket kelt benned ez a tény? Stb.

Ezt követi az egyéni vagy csoportos megbeszélés.

Tesztlapunkat kezddhetjük pl. egy hibás viselkedés leírásával (lopás az áruházban), ehhez sorakoztatjuk fel kérdéseinket:

- Milyen körülmények között hagyhatsz ilyesmit jóvá?
- Súlyosnak tartod ezt a viselkedésformát? Stb.

Az erkölcsi viselkedés jeles képviselői – köztük Beck, Crittenden és Sullivenn (6) – kitűnő munkamódszerek tartják a *vitát*, különösen serdülőkkel és ifjúsággal, az erkölcsi élet kérdéseiről. Természetesen csak akkor leszünk eredményesek, ha tiszteletben tartjuk a vita szabályait.

Első lépésként kiválasztjuk a témát (barátság, pénz, szabályok, család, vallás, szeretet, munka, pihenés...), az idézetet, színdarabot vagy filmrészletet, képet, diát, kihívó kérdést, irodalmi szemelvényt stb. Ezután a vita résztvevői elgondolkodnak, mielőtt beszélni kezdenének. Ajánlom azt is, hogy a gondolkodás végeztével két-két diák be-

szélje meg nézetét. Ezután közöljük a vita szabályait: mindenkinek joga van a szóláshoz, nem vágunk egymás szavába, senkit sem sértünk meg, csak merő, indokolatlan állításokat nem közölhetünk stb. A vitát az előadó, nevelő animálja. Végezetül összegezzük. Minden résztvevő elmondja pl. „Megtanultam, hogy ...” „Meglepett, hogy ...” „Jól esett hallanom, hogy ...” Stb.

A *megeősítés* munkamódszerénél a tudatosítás és a következmények ismertetése a cél. Ezen eljárással kivédhetjük tudattalan tartalmaink hatását magatartásunkra. Érzelmek (harag, reményvesztettség, türelmetlenség stb.) is abba az irányba húznak, hogy ne legyünk tekintettel tetteink következményeire. Már Dewey (7) aláhúzza a tudatosító megeősítés roppant fontosságát az erkölcsi nevelésben.

Diákjainkat gondolkodtassuk el: Mi következik abból, ha így cselekszünk? Milyen következménnyel jár, ha ezt nem tesszük? „Következménynaplót” is vezettethetünk gyermekeinkkel. Egyes kérdésekben összeállíthatjuk a következmények listáját. Az esetmegbeszélések is alapos tudatosodásra ébreszthetik neveltjeinket.

Louis Rath és társai (8) az erkölcsi nevelés 19 *egyéb munkamódszerét* sorakoztatják fel. Ezek közül említjük a döntés és ítélőképesség fejlesztését, az értékpárok összegyűjtését és a nyitott mondatok gyakorlatát.

A döntés- és ítélőképesség fejlesztésének munkamódszerét alkalmazhatjuk pl. művészetórán, amikor az alkotások elbírálásával keressük a szépet, a csúnyát. A magyar irodalom oktatásában is érvényesíthetjük, amikor elbíráljuk a szereplőket és magaviseletüket.

Az értékpárok összegyűjtése kisiskolásoknál szinte játékszamba mehet: kimondunk egy értéket, és keressük a hasonlót vagy az ellentétét.

A nyitott mondatokat ugyancsak kisiskolásokkal gyakoroltathatjuk. Elkezdünk egy erkölcsi kijelentést, de minden diák csak egy szót ad az eddig elhangzottakhoz, ám ügyel arra, hogy a szó odailljék.

4. Az erkölcsi nevelés jó módszere

Akkor beszélhetünk jó, helyes és célravezető módszerről, ha az a *konkrét életre összpontosít*: segíti a célok és feladatok megvalósítását, táplálja a hitet, barátságot és közreműködést, alátámasztja a pozitív érzelmeket és a boldogságot...

Másik feltétel az, hogy *segítse a teljes személyiséget*, méghozzá egyéni (intellektuális, emocionális, vallási és fiziológiai) szférájában és társadalmi (családi, baráti, közösségi) vonatkozásaiban.

A jó módszer tápot ad az egyén *személyi erőnlétének*: fokozza pl. öntudatát és önbizalmát, fejleszti felelősségtudatát és vallási érdeklődését...

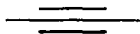
Végül *továblépésre segít*, a több ismeret, a nagyobb tudatosság és a magasabb szintű integráció felé vezetheti diákjainkat, ám a nevelőket is.

Csupán felvázoltam az erkölcsi nevelés szerteágazó módszertanát. A tárgy átfogó bemutatására nem is törekedhettem. Úgy érzem azonban, hogy némi eligazítást találhatnak szavaimban felelősségteljes nevelőmunkájukhoz.

JEGYZETEK

1. Louis Rath-Merill Harmin-Sidney B. Simon: Values and Teaching. Bell-Howel Co. Columbus-Toronto-London-Sydney 1978.
2. Vö. Andorka Rudolf és társai: Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth 1986. és Münnich Iván (szerk.): Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról. Kossuth 1988.
3. S. M. Berger: Conditioning through Vicarious Instigation. In: Psychological Review. Nr. 59/1962. p. 450-466.

4. John Dewey: *Moral Principles and Education*. New York 1959. Egyéb szakemberek: L. ajánlott irodalom.
5. Jean Piaget: *The Moral Judgment of the Child*. Routledge/Kegan 1932. Lawrence Kohlberg: *The Development of Children's Orientations towards Moral Order*. In: *Vita Humana* 6/1963. p. 11–33.
6. C. M. Beck–B. S. Crittenden–E. V. Sullivan: *Moral Education*. Newman Press, New York–Paranus 1971.
7. J. Dewey: *Human Nature and Conduct*. Holt, New York 1922. p. 230.
8. Rath–Harmin–Simon: idézett mű 149–196. o.

SZABÓNÉ DR. GONDOS PIROSKA

Kaposvár

A játék szerepe a 6–10 évesek erkölcsi nevelésében

„Az ember csak akkor játszik, amikor a szó teljes értelmében ember, és csak akkor egészen ember, amikor játszik.”¹

Schiller gondolatával szeretném bevezetni mondanivalómat, amelyben a játék szerepét vizsgálom a 6–10 éves gyermekek erkölcsi nevelésében. Régóta foglalkoztat ez a problémakör: tanítóként, pedagógia szakos oktatóként a gyerekek nevelése, az ő világuk minél jobb megismerése a munkám. Húszéves pályafutásom alatt számos olyan ellentmondással találkoztam a kisiskolások nevelésében, amelyet a fenti idézettel lehet a legjobban kifejezni. Az erkölcsi nevelésről a gyerekek legtermészetesebb közege, a játék szemszögéből szólok.

Napjaink számos jelensége mutatja, hogy felgyorsult gyermekeink élete. Zaklatott felnőttvilágunk tükröződik az ő világukban is. A gyerekek közül sokan és sokat vannak egyedül. Viszonylag hosszú időt töltenek az iskolában, az iskolába lépve túl gyorsan történik meg az alapvető tevékenységváltás, kevés a ténylegesen szabadidőben eltöltött alkalom, és kevés az olyan lehetőség, amikor a gyerek természetsszerű jogával élhetne: öszintén, felszabadultan játszhatna.

Még egy-két évtizeddel ezelőtt is a gyermekkor egyik megkülönböztető vonása a játék volt, ma viszont a gyermekek a felnőttektől alig eltérő életet élnek – állapítja meg az amerikai Marie Winn *Gyerekek gyerekkor nélkül* című kitűnő munkájában.² Sorolhatnám a neveléstörténet kiválóságainak nevét, akik a „játék örömeivel megtelő iskoláról” álmodtak, amely a mai napig nem látszik megvalósulni. Úgy tűnik, a gyermeki személyiség minél korlátlanabb kibontakoztatására való törekvés közepette – akarva-akaratlanul – egyre több korlát közé szorítjuk azt, s mind kevesebb idő, alkalom, lehetőség van a gyermek szabad megnyilvánulásaira. Sokan úgy vélik, hogy a gyermek természete a játék, tehát a felnőttektől függetlenül is megteremti magának rá a lehetőséget. Ez igaz, csak hogy más az értéke annak a játéknak, amelyet pótcselekvésként végez, mint annak, amikor természetes jogával élve a felnőttek érdeklődése által kísérve játszik. Valamennyien tudjuk, hogy a játék az az alapvető tevékenységforma, amely kisebb-nagyobb mértékben mindig jelen van az ember életében. Nem velünk született adottság, hanem környezeti hatásokra alakul ki. A különböző életszakaszokban más és más az aránya, de jelentősége soha nem szűnik meg az élet folyamán.

Publikált pszichológiai és pedagógiai kutatások bizonyítják, hogy az ember kiteljesedésében, személyiségének teljes kialakulásában a játéknak egyenrangú szerepe van a tanulással és a munkával. A korántsem lezárt kutatások eredményei, a játék elméletileg